

Круглий Андрій Іванович –
здобувач кафедри оперативно-роз-
шукової діяльності Національної
академії внутрішніх справ

Кримінально-правовий аналіз злочинів, що вчиняються у сфері страхування автотранспорту

У статті розглядаються кваліфікуючі ознаки злочинів, що вчиняються у сфері автострахування, зокрема організованими злочинними угрупованнями.

Ключові слова: автострахування, суб'єкт злочину, суб'єктивна сторона злочину, об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину.

На даному етапі розвитку суспільства однією з важливих проблем залишається боротьба зі злочинністю, яка покладена на правоохоронні органи, і, зокрема оперативні підрозділи органів внутрішніх справ.

Значне розшарування населення, нестабільність в економічній і політичній сферах характеризують сучасний стан суспільного життя в Україні, що спричинило значні зміни у структурі та динаміці сучасної злочинності.

Сьогодні розвиток страхового ринку – одна з найважливіших умов становлення ефективної вітчизняної економіки. Проте формуванню сучасного страхового середовища перешкоджає безліч чинників, серед яких кризовий стан економіки, недосконалість податкового законодавства, небажання більшості фізичних та юридичних осіб витратити гроші на сумнівні, з їхньої точки зору, переваги захисту від певних ризиків. Поряд з цим, одним із найбільш деструктивних чинників є криміналізація страхового ринку, проявом якого є шахрайство у сфері автострахування.

Метою даної статті є проведення аналізу кримінального законодавства щодо кваліфікуючих ознак учинення злочинів у сфері автострахування.

Злочини у сфері страхування мають підвищену суспільну небезпеку, оскільки ускладнюють або блокують виконання його основних завдань, пов'язаних із формуванням за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого збитку, вирівнювання втрат у родинних доходах у зв'язку з наслідками страхових випадків, що сталися. Криміналізація страхового ринку

перешкоджає також виконанню страхуванням таких важливих функцій, як підвищення стабільності діяльності суб'єктів господарювання, обмеження економічних ризиків, стимулювання підприємницької ініціативи тощо.

Страхове шахрайство є однією з найбільш проблемних ланок розвитку страхового ринку, але суттєвих розробок у цьому напрямі не здійснено. Більше того, будь-які дослідження в цій сфері не носять системного характеру і, як правило, спираються лише на розгляд гучних справ і випадків. Це значно обмежує можливості аналізу обсягів страхового шахрайства. Інформація, яка поширюється страховими компаніями, на жаль, не заслуговує на особливу довіру, адже найбільш відомі страховики прагнуть дещо знизити кількісні показники втрат від шахрайства, щоб не завдати шкоди іміджу, в той час як дрібні компанії, навпаки, можуть невинувато завишувати свої збитки від шахраїв з метою уникнення фінансових зобов'язань перед державою. Тим не менш, окремі дослідники намагались вирішити частину проблемних питань цієї сфери, серед яких варто відзначити праці В. Базилевича, О. Барановського, Н. Внукової, С. Осадця [1, с. 478].

Шахрайство у сфері автострахування включає низку злочинів, що передбачені різними розділами Кримінального кодексу України, але пов'язані єдиною метою незаконного одержання страхового відшкодування. На цій підставі спробуємо класифікувати злочини, що вчиняються у сфері автострахування, зокрема організованими злочинними групами.

До базових злочинів, що спрямовані на безпосереднє одержання страхової виплати, на нашу думку, необхідно віднести:

- шахрайство (ст. 190 КК України);
- привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України);
- заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України).

Об'єктом шахрайства в сфері страхування автотранспорту є суспільні відносини, які пов'язані з укладанням договору страхування та виконання страхових зобов'язань, зокрема виплатою страхового відшкодування. Предметом злочинного посягання являються грошові кошти, а саме сума страхового відшкодування.

Добровільність відшкодування з боку страхової компанії є обов'язковою ознакою шахрайства. Дана добровільність по суті являється фіктивною, тому що страховик діє під впливом обману або зайвої довірливості.

Об'єктивна сторона таких видів автострахового шахрайства, як розкрадання майна страхової компанії або набуття права на це майно (оформлення документів для незаконного одержання страхової виплати) шляхом обману (навмисного повідомлення завідомо неправдивої інформації з метою одержання матеріальної або іншої особистої виго-

ди) можуть виражатися в активних діях (інсценування чи провокація страхового випадку), так і в бездіяльності (приховування інформації, що має істотне значення для укладання договору).

Заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем має місце у разі, коли його суб'єктом є службова особа, яка відповідно до посади (керівник підрозділу, страховий агент) правомочна управляти чи розпоряджатися майном (має владні повноваження щодо впливу на осіб, яким це майно ввірено). Відповідні дії варто кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 190, 364 КК України.

У разі, коли службова особа спочатку звертає на свою користь чуже майно шляхом зловживання своїм службовим становищем, а потім з метою приховати вчинений нею злочин зловживає своїм службовим становищем, її дії потрібно кваліфікувати за правилами реальної сукупності злочинів – за відповідними частинами ст. 191, 364 КК України.

Якщо для вчинення шахрайства злочинці проникли в інформаційні масиви страхової компанії чи інших організацій, то таке проникнення поперше є протизаконним (обманним) і, по-друге, спрямоване на спотворення істинної інформації або внесення нової з метою введення в оману користувача. Електронно-обчислювальна техніка може бути засобом передачі фальшивих повідомлень, документів через мережу Інтернет, електронну пошту тощо.

Суб'єктом автострахового шахрайства є фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років. Суб'єктивна сторона шахрайства здійснюється у вигляді прямого умислу, тобто злочинець усвідомлює, що вводить в оману страхову компанію або завідомо використовує довіру її працівників (страхових агентів) і бажає настання суспільно небезпечних наслідків, а саме заволоніння грошовими коштами страхової компанії або чужим майном. Також ще однією обов'язковою ознакою автотрашахрайства є корисливий мотив, тобто злочин вчинюється з метою заволоніння грошовими коштами чи чужим майном.

Розглянемо дії, що виступають способом або необхідною умовою вчинення злочину в сфері автотрашування:

- знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК України);
- підроблення документів, печаток і штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК України);
- завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України);
- завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК України).

Предметом злочину є посвідчення або інший документ, що видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи ін-

шою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, що надають права або звільняють від обов'язків.

Об'єктивна сторона злочину полягає в таких альтернативних діях:

а) підроблення посвідчення або іншого документа здійснюється в таких діях:

– повне виготовлення фальшивого документа, схожого на справжній (відтворення як матеріальної форми, так і змісту носія інформації);

– внесення у справжній з точки зору форми документ неправдивих відомостей (наприклад, бездоганно оформлений листок тимчасової непрацездатності, виданий завідомо здоровій людині);

– зміна змісту або характеру документа шляхом механічних маніпуляцій (дописування, підтирання, підчистка, витравлення тексту тощо);

– підроблення відбитків штампа, печатки як необхідного реквізиту документа;

б) збут підробленого документа, а також збут підроблених печаток штампів чи бланків – це будь-яка форма відчуження (продаж, обмін, дарування) як самим підроблювачем, так і іншою особою, яка знала, що документ є фальшивим;

в) виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а так само інших офіційних печаток, штампів чи бланків – це їх створення будь-яким способом (кустарним, друкарським) або внесення змін у справжній штамп, печатку чи бланк (наклеювання літер або цифр, взятих з одного кліше, на місце видалених з іншого).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом і спеціальною метою – використання підробленого документа, штампа, печатки чи бланка за призначенням як самим підроблювачем, так і іншою особою. Мета використання підробленого документа означає бажання винного набути певних суб'єктивних прав або звільнитися від юридичних обов'язків. Якщо мета інша (продемонструвати майстерність, поповнити колекцію та ін.), склад злочину відсутній, тобто особа, яка використовує підроблений документ, повинна усвідомлювати, що він не відповідає дійсності.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Вчинення зазначених дій службовою особою з використанням службового становища необхідно кваліфікувати як службове підроблення за ст. 366 КК України.

Завідомо неправдиве повідомлення про злочин має бути неправдивим, тобто не відповідати дійсності чи в повному обсязі, чи хоча б частково. Неправдиві відомості можуть стосуватися події злочину, особи, що нібито його вчинила, тощо. Ці відомості можуть стосуватися й окремих обставин вчинення злочину (місця, часу, застосованих засобів тощо). Однак неправдивість повідомлення стосується лише фактичних обста-

вин, а не їх юридичної оцінки. Якщо особа повідомляє дійсні відомості, але помиляється щодо їх юридичної оцінки (кваліфікації), то ознаки злочину, передбаченого ст. 383 КК, відсутні.

Повідомлення може бути здійснене у будь-якій формі (усно, письмово, по телефону, від власного імені, анонімно чи від імені іншої особи) і має бути направлене тільки органам (службовим особам), що наділені за законом правом на порушення кримінальної справи. Тому повідомлення про злочин, надане іншим органам чи особам, не утворює складу злочину, передбаченого ст. 383 КК України, оскільки в цьому випадку не заподіюється шкода інтересам правосуддя.

Завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження дізнання, досудового слідства або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України або в суді, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках.

Наступне, це дії, пов'язані з протиправною діяльністю службових осіб: службові злочини, передбачені ст.ст. 364, 366-370 КК України.

Суб'єкт службового злочину спеціальний, ним може бути лише службова особа, а саме яка:

здійснює функції представників влади;

обіймає на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків;

обіймає у тих же організаціях посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських обов'язків;

виконує зазначені обов'язки за спеціальним повноваженням.

До наступної групи можна віднести дії, пов'язані з незаконним заволодінням транспортним засобом, а також знищення, підробку або заміну номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, передбачені ст. ст. 289, 290 КК України.

Відповідно до ст. 289 КК України незаконне заволодіння транспортним засобом варто розуміти вчинене умисно, з будь-якою метою, протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є контрольоване використання транспортних засобів, перелічених у примітці до ст. 286 КК України. Ці транспортні засоби виступають предметом цього злочину. Його додатковим об'єктом або факультативним об'єктом – залежно від конкретного способу вчинення цього злочину – можуть виступати життя і здоров'я особи, власність, інші блага.

Об'єктивна сторона злочину полягає у незаконному заволодінні транспортним засобом. Систематичний аналіз норм Особливої частини КК України дає змогу виділити такі ознаки діяння при вчиненні цього злочину: 1) воно полягає лише в активній поведінці – дії; 2) дія проявляється

ся в отриманні можливості керувати таким транспортним засобом; 3) поведінка винного є незаконною, він не має ані дійсного, ані уявного права на транспортний засіб, заволодіння яким здійснює; 4) заволодіння транспортним засобом здійснюється без чітко вираженого і дійсного волевиявлення власника або законного користувача транспортного засобу. При цьому воля потерпілого або ігнорується (при таємному заволодінні), або подавляється (при застосуванні насильства чи погрози його застосування), або ж фальсифікується (при заволодінні шляхом обману).

Поняття заволодіння транспортним засобом надане у п. 1 примітки до ст. 289 КК України. Із цієї примітки випливає, що способом такого заволодіння (протиправного вилучення) може бути будь-який (таємний відкритий, обман тощо).

Закінченим злочин вважається з моменту, коли винний отримав можливість керувати транспортним засобом і здійснювати рух на ньому.

Суб'єктом злочину є особа, яка не має права на користування транспортним засобом, щодо якого здійснюється незаконне заволодіння.

Суб'єктами цього злочину не можуть виступати: а) водії транспортних засобів, закріплених за ними адміністрацією підприємств, установ, організацій, в яких працюють такі водії; б) особи, відповідальні за технічний стан та експлуатацію транспортних засобів, закріплених за ними (начальник колони, інженер з експлуатації тощо); в) особи, яким власник видав доручення на управління транспортним засобом; г) співвласники транспортного засобу; д) особи, які користуються транспортним засобом за згодою власника чи законного користувача, хоча б ця згода і не була належно оформлена. Кримінальній відповідальності за злочин, передбачений ч. 1 ст. 289 КК України, підлягають осудні особи, які досягли 16-річного віку, а за злочини, передбачені ч. 2 та 3 ст. 289 КК України, – 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину є мета. Проте вона в законі не конкретизована, чим підкреслюється, що змістом кримінально-правової заборони заволодіння транспортним засобом може бути як заволодіння ним з наміром ніколи не повертати його власникові (законному володільцю), так і з наміром використати його для проїзду в певний пункт або для прогулянки, а потім повернути власникові (законному володільцю) чи кинути на дорозі.

Кваліфікуючими ознаками незаконного заволодіння транспортним засобом є вчинення цього діяння: 1) за попередньою змовою групою осіб; 2) повторно; 3) у поєднанні з насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, або погрозою застосування такого насильства; 4) з проникненням у приміщення чи інше сховище або 5) завдання значної матеріальної шкоди потерпілому (ч. 2 ст. 289 КК України).

Стаття 290 КК України передбачає знищення, підробку або заміну номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу. Об'єктивна сторона злочи-

ну полягає в діях, пов'язаних зі знищенням, підробкою, або зміною ідентифікаційного номера транспортного засобу або його частин (агрегатів) – двигуна, шасі, кузова (коляски, причепу), що присвоюються заводом виробником.

Знищення ідентифікаційного номера, двигуна, шасі, кузова – це повна ліквідація ідентифікаційного номера транспортного засобу, номерів двигунів, шасі або кузова, в результаті чого відповідний транспортний засіб або його частину неможливо ототожнити.

Підробка ідентифікаційного номера транспортного засобу (двигуна, шасі, кузова) означає повну або часткову зміну будь-яким способом (перероблення, наплавлення, витравлення тощо) частини або всього номера.

Заміна ідентифікаційного номера транспортного засобу, номерів двигунів, шасі або кузова означає повну заміну відповідних частин механічного транспортного засобу з нанесеними на них номерами.

Таким чином, дослідивши всі кваліфікуючі ознаки вчинення злочинів у сфері автострахування, нами визначено чотири групи злочинів, що вчиняються у сфері автострахування, а саме:

Перша група. Базові злочини, що спрямовані на безпосереднє одержання страхової виплати (ст. ст. 190, 191, 192 КК України).

Друга група. Дії, що виступають способом або необхідною умовою вчинення злочину в сфері автострахування (ст. ст. 258, 383, 384 КК України).

Третя група. Дії, пов'язані з протиправною діяльністю службових осіб: службові злочини, передбачені ст. ст. 364, 366-370 КК України.

Четверта група. Дії, пов'язані з отриманням додаткових доходів від предмету посягання (ст. ст. 289, 290 КК України).

Список використаних джерел

1. Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць : [в 6 т.] — Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. — Вип. 254. — Т. II. — С. 477–488.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.
3. Страховщики одолевают мошенники / [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.isearch.com.ua/news211030.html>.

В статье рассматриваются квалифицирующие признаки преступлений, которые совершаются в сфере автострахования, в частности организованными преступными группировками.

The article deals with the characterizing signs of crimes committing in the field of autoinsurance, particular by the organized criminal groups.

Стаття надійшла до редакції журналу 19 червня 2012 року.